

На правах рукопису

ЖАЛІЛО Ярослав Анатолійович

**СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА
В ДЕРЖАВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ
РИНКОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ**

08.01.01 - політична економія

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

AB 33.574

Дисертацією є рукопис.

Дисертаційну роботу виконано на кафедрі економічної теорії і управління народним господарством економічного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка.

Наукові керівники:

кандидат економічних наук, доцент
Литвицький В.О.
доктор економічних наук,
член-кореспондент НАН України, професор
Пирожков С.І.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Кваснюк Б.Є.
кандидат економічних наук
Науменко В.І.

Провідна організація:

Київський державний економічний університет

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00759925 (.)

Захист відбудеться 4 листопада 1996 року о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.18 у Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 324.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка за адресою: 252033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, кімн. 10.

Автореферат розісланий "3" вересня 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради _____ **Леоненко П.М.**

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми.

Після прийняття нової Конституції Україна вступила в новий історичний етап - докорінних суспільно-економічних перетворень. У цих умовах першочергової ваги набуває проблема визначення шляхів розвитку суспільства в напрямку досягнення визначеної стратегічної мети - побудови соціально орієнтованої ринкової економіки. Це, в свою чергу, передбачає розробку економічних стратегії і тактики, які повинні забезпечити постановку адекватних сучасному станові суспільно-економічної системи України стратегічних завдань, виділити пріоритети та визначити способи ефективного реалізації заходів економічної стратегії.

На жаль, сучасний рівень досліджень проблем трансформації адміністративної економіки в ринкову не відповідає вимогам практики, зокрема - і в Україні. Відсутність достатніх узагальнень в економічній теорії, виняткова специфічність трансформаційного процесу в нашій державі та інші причини зумовили неефективність та фрагментарність державної економічної стратегії, яка розроблялась і втілювалась протягом 1991-1995 рр.

Сьогодні першочерговим завданням суспільних наук, передусім економічної теорії, є пізнання основних закономірностей розвитку соціально-економічної системи, особливостей її трансформації, визначення місця й ролі в ній держави, передумов формування державної економічної стратегії і тактики. В українській суспільній думці ці питання потребують вивчення як у світлі світового досвіду, так і з урахуванням національних особливостей України.

Актуальність поставленої проблеми значно зростає у зв'язку з курсом на радикалізацію економічних перетворень, посилення їх керованості, концентрацію виконавчої влади, який проводиться нині в Україні і підвищує вимоги щодо відповідальності, системності, опори на наукові засади в розробці економічної політики.

Ступінь розробки проблеми

Питання структури, функціонування і розвитку соціально-економічної системи є ключовими в розумінні закономір-

Питання
м. В. Стефаніка
1999

ностей суспільного прогресу і визначають методологічну базу дослідження особливостей формування і реалізації економічної стратегії і тактики. Зазначені питання завжди перебували і сьогодні перебувають в центрі уваги представників найрізноманітніших шкіл і течій. Ці проблеми розглядалися у працях Ф.Енгельса, Я.Корнаї, М.Ліфшиця, К.Маркса, В.Ойкена, Г.Плеханова, В.Рьопке, Ф.Хайека та інших дослідників.

Зростання інтегрованості сучасного світу, підвищення ролі державної політики як чинника суспільно-економічного розвитку зумовили активізацію інтересу до системних досліджень суспільства, особливо після серйозних невдач заходів монетаристського спрямування на теренах колишнього СРСР. Такі дослідження представлені роботами О.Гаврилишина, С.Губанова, Ю.Ольсевича, В.Радаєва, Б.Ракитського, О.Фролова, Л.Ходова, В.Черняка, Г.Чибрикова тощо.

Ряд вчених звертає увагу на зростаючу роль державної економічної стратегії у процесі суспільного відтворення на сучасному етапі в різних країнах світу. Проблема непослідовності та суперечливості в економічній стратегії держави в Україні висвітлюється у працях В.Бородюка, В.Геєця, І.Лукінова, С.Мочерного, В.Поповкіна, Б.Панасюка.

Водночас попри велику кількість окремих думок, висловлених у літературі, поки що відсутні фундаментальні розробки, які б поставили аналіз закономірностей формування й реалізації державної економічної політики на міцний теоретичний ґрунт і сформулювали методологічні засади формування державної економічної стратегії, визначення її структури, заходів економічної практики, оцінки їх ефективності тощо.

Об'єктивна необхідність вдосконалення процесу формування та реалізації державної економічної політики, недостатня наукова розробка вказаної проблеми й зумовили вибір теми дисертаційної роботи.

Мета і завдання дослідження.

Спираючись на методологію розгляду соціально-економічної системи як цілого, за мету роботи було поставлено дослідити закономірності формування й реалізації державної економічної стратегії та її співвідношення із реальними економічними тенденціями і на базі використання надбань світо-

вого досвіду в цій сфері запропонувати конкретні рекомендації щодо розробки та здійснення стратегії і тактики соціально-економічних перетворень в Україні.

Поставлена мета передбачає необхідність вирішення наступних завдань:

- визначити суть економічної стратегії та економічної тактики, їх об'єкти та суб'єкти, встановити структуру, функціональні характеристики кожного з елементів економічної стратегії, визначити роль і місце стратегії і тактики в економічній політиці держави;

- узагальнити світовий досвід розробки і здійснення економічної стратегії держави, виявити особливості економічної стратегії держави в різних економічних системах;

- визначити закономірності й тенденції формування державної економічної політики залежно від стану соціально-економічної системи;

- на базі аналізу практики соціально-економічних перетворень в Україні дати оцінку та науково обґрунтовані пояснення реакції на них з боку соціально-економічної системи;

- встановити стратегічні орієнтири розвитку України, що зумовлені поставленою стратегічною метою і визначити, спираючись на проведений аналіз, ключові тактичні завдання щодо їх реалізації, запропонувати модель державної економічної стратегії, яка відповідає особливостям України.

Предмет дослідження.

Предметом дослідження є механізм формування та здійснення державної економічної стратегії.

Об'єкт дослідження.

Об'єктом дослідження є економічна політика держави в різних соціально-економічних системах.

Методологія та методи дослідження.

Теоретичною і методологічною базою роботи є праці класиків економічної теорії, соціальної філософії, роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників з питань державного регулювання економічних процесів.

Дослідження проводилося на основі використання методів

наукової абстракції, системного підходу, аналізу та синтезу, порівняльного аналізу, наукового передбачення.

• Фактичною базою дослідження є матеріали міжнародної статистики, опубліковані ООН, ЮНКТАД, ЮНІДО, офіційні статистичні видання України.

Наукова новизна дисертаційної роботи.

Наукова новизна дослідження та особистий внесок дисертанта полягають в:

- обґрунтуванні поняття алгоритму для визначення закономірностей відтворення суспільно-економічних процесів як органічно цілісної системи та з'ясуванні ролі і місця державної стратегії у відтворенні суспільного продукту і відносин;

- визначенні структури економічної стратегії суб'єкта економічної влади, яка складається із стратегічної мети, напрямів, завдань та пріоритетів економічної стратегії, встановленні діалектичного взаємозв'язку названих елементів;

- дослідженні суті і складових економічної безпеки держави як зниження рівня загроз руйнування суспільно-економічної системи під впливом як екзогенних, так і ендогенних чинників; використанні поняття "економічна безпека" як критерію ефективності реалізації державної економічної стратегії;

- узагальненні досвіду державного регулювання економіки країн різних соціально-економічних моделей з точки зору оптимального співвідношення державної та приватної економічної стратегії; зроблено висновок про надзвичайну важливість інституційних структур структурування та узгодження приватних інтересів як об'єктів державної економічної стратегії;

- встановленні особливостей викривлення структури економічної стратегії та основних засобів економічної тактики в Україні у 1991-1996 рр., деформацій, що викликали наростання суперечностей між інтересами суб'єктів державної та приватної економічної влади на тлі розбалансування грошово-фінансових важелів;

- виробленні ієрархічної структури стратегії соціально-економічних реформ в Україні, що виходить з першочерговості структурної перебудови економіки, послідовності поступових перетворень з максимальним використанням наявних ресурсів і можливостей.

На захист виносяться такі положення:

- цілеспрямоване державне втручання в економічні процеси є об'єктивно зумовленим і необхідним елементом органічно цілісної суспільно-економічної системи;

- ступінь втручання держави в ринкову економіку знаходиться в обернено пропорційній залежності від рівня розвитку приватних економічних суб'єктів та середовища узгодження їх економічних стратегій;

- ефективність реалізації економічної стратегії в будь-якій суспільній системі залежить від наявності розвинених інституційних структур реалізації економічної влади з мікро- до макрорівня;

- перешкодою до становлення системи ефективних суб'єктів приватної економічної стратегії в Україні під час проведення реформ стало неврахування об'єктивних характеристик структури існуючих продуктивних сил при формуванні стратегії соціально-економічних реформ, що викликало деформації у структурі економічної політики;

- пріоритетом державної стратегії соціально-економічних реформ в Україні має стати приведення продуктивних сил у відповідність із сучасними вимогами виробничих відносин шляхом проведення цілеспрямованої структурної політики і підпорядкування їй інших завдань економічної стратегії держави.

Практичне значення роботи.

Основні положення і рекомендації роботи можуть бути використані в науково-дослідних і навчальних цілях як методологія інтегрального підходу до розгляду суспільних явищ, категоріальний апарат дослідження економічної стратегії і тактики, для оцінки ефективності державної політики, пояснення генези суспільно-економічної кризи в Україні та низької ефективності здійснюваних заходів.

Запропоновані методологічний підхід до розробки напрямів, завдань і пріоритетів реалізації стратегічної мети держави та шляхи реформування основних макроекономічних блоків соціально-економічної системи можуть бути використані при розробці цілісної довгострокової програми реформування економіки України.

Апробація результатів дослідження.

Основні положення дисертації доповідались і були схвалені на:

- робочому семінарі групи з дослідження перехідних економік відділу дослідницької кооперації Агентства економічного планування Японії (серпень 1994);

- науковій конференції, присвяченій 160-річчю Київського університету імені Тараса Шевченка (квітень 1995);

- методологічному семінарі для викладачів і аспірантів економічного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка (жовтень 1995);

- міжнародному семінарі “Трансформаційні процеси в Україні у контексті світового розвитку” (жовтень 1995).

Фактичні та аналітичні матеріали дослідження використано в розробці контрактної теми “Світовий досвід діяльності держави в умовах становлення і функціонування ринкової економіки (1994).

Результати дослідження використані при підготовці матеріалів для вищих органів державної влади в Україні та документів Українського союзу промисловців і підприємців.

Робота обговорювалась на засіданні кафедри економічної теорії і управління народним господарством Київського університету імені Тараса Шевченка (жовтень 1995).

Наукові публікації.

За темою дослідження опубліковано 5 наукових праць загальним обсягом 4.9 друкованих аркушів, з них особисто автором - 4.5.

Структура роботи.

ВСТУП

Глава 1. Теоретичні засади формування економічних стратегій і тактики в соціально-економічній системі.

1.1. Місце, суть і структура економічної стратегії в соціально-економічній системі.

1.2. Стратегія і тактика держави в ринковій економіці.

Висновки першої глави.

Глава 2. Стратегія і тактика в економічній політиці зарубіжних країн.

- 2.1. Економічна стратегія держави в розвинених країнах.
- 2.2. Стратегія відбудови та розбудови ринкової економіки.
- 2.3. Економічна стратегія побудови ринкової економіки в перехідних економічних системах.

Висновки другої глави.

Глава 3. Стратегія і тактика здійснення економічних реформ в Україні.

- 3.1. Особливості середовища розробки і здійснення економічної стратегії в Україні.
- 3.2. Структурні деформації економічної політики в Україні у 1992-1996 рр. та їх наслідки для соціально-економічної системи.
- 3.3. Перспективи економічної стратегії української держави й основні напрямки її реалізації.

Висновки третьої глави.

В И С Н О В К И

2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ І ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ

Невід'ємним елементом суспільної системи є економічна стратегія як один із способів реалізації економічної влади суб'єкта господарювання. У зв'язку з цим з метою визначення методологічної бази дослідження дисертантом детально розглянуто процес функціонування суспільної системи, яка характеризується класиками соціальної філософії як органічно цілісна, вивчено роль і місце елементів цієї системи. Обгрунтовано поняття алгоритму для визначення закономірностей відтворення суспільної системи, в якій ланцюг “потреба-інтерес-стимул-мотив-діяльність” виступає носієм системостворюючої інформації, здійснюючи функції саморегуляції та самовідтворення в суспільній системі, забезпечуючи її органічність.

Виходячи з системоутворюючої ролі цього ланцюга, можна дійти висновку про визначальну роль ефективної координації та узгодження економічних інтересів у суспільстві. Така координація розглядається як функція економічної влади, переду-

мовою володіння якою є місце суб'єкта в інституційній системі. Остання є засобом структурування системи інтересів, зменшення невизначеності і сприяння проведенню владних імпульсів. В залежності від суб'єкта економічна влада може виступати як приватна або як державна.

Методологія розгляду суспільної системи як органічно цілісної, тобто інтегративної, саморегульованої та самовідтворюваної видається найбільш важливою при розгляді перехідних економічних систем. Різкі зміни у стані їх елементів неодмінно викликають компенсаторну реакцію, яка має бути передбачена і врахована в процесі реалізації економічної влади. Розглянуті в дисертації особливості такої методології розгляду суспільної системи дозволяють визначити стратегію, її структуру, об'єкти та суб'єкти.

Економічну стратегію можна визначити як всебічний комплексний план, спрямований на досягнення довгострокової мети, що включає напрями, завдання та пріоритети економічного розвитку суб'єкта і комплекс відповідних заходів, дій та рішень.

Стратегічна (базова) мета - орієнтир, на досягнення якого спрямовано всю стратегічну діяльність владного суб'єкта, концепція розвитку останнього.

Стратегічні напрями визначають шляхи досягнення мети, виходячи із системоутворюючих характеристик суб'єкта.

Стратегічні завдання - це конкретні заходи довгострокового характеру з реалізації стратегічних напрямів, які виходять з характеристик об'єкта стратегії.

Стратегічні пріоритети визначають вагу окремих стратегічних завдань у формуванні економічної стратегії суб'єкта.

На думку автора, якщо стратегічні напрями формуються, виходячи з характеристик суб'єкта, то завдання базуються на характеристиках об'єкта економічної стратегії. Таким чином, між елементами економічної стратегії існує тісний взаємозв'язок, і цілісність структури стратегії постає необхідною передумовою цілісності суб'єкт-об'єктних відносин у суспільстві.

Суб'єктами економічної стратегії можуть бути будь-які владні суб'єкти, місце в інституційній системі яких є достатнім для відчутного впливу на процеси власного відтворення і які здатні розробляти і здійснювати власну стратегію.

Об'єкти економічної стратегії визначаються сферою дії суб'єкта і можуть бути частиною економічної системи чи економічною системою в цілому.

Державна економічна стратегія розглядається як категорія якісно вищого порядку, оскільки її об'єктом є стратегії приватних економічних суб'єктів. Слід відзначити специфічність суб'єкт-об'єктних відносин у державній економічній стратегії, оскільки держава є важливою складовою регульованої нею суспільної системи. Отже, важливим чинником реалізації державної економічної стратегії є інституційна система державної влади, яка включає галузево-функціональні, узгоджувальні, регіональні державні інститути та недержавні, через які здійснюється структурування інтересів суб'єктів приватної економічної влади, узгодження їх дій та формулювання групових інтересів.

Ефективність реалізації державної економічної стратегії, на думку дисертанта, визнається категорією економічної безпеки. Остання характеризує здатність соціально-економічної системи до збалансованого самовідтворення і включає як матеріальний потенціал, так і сукупність відносин його використання. Автор робить висновок про те, що економічна стратегія є ефективною, якщо виходить з комплексного врахування особливостей самовідтворення і розвитку суспільної системи.

Формою реалізації економічної стратегії є **економічна тактика** - комплекс заходів впливу суб'єкта на перебіг конкретних економічних процесів з метою надання їм параметрів, визначених завданнями економічної стратегії. Дисертантом розглянуто діалектичну суперечність між стратегією і тактикою в реалізації дій економічної влади, що ґрунтується на об'єктивній суперечності між інтересами різних економічних суб'єктів.

Економічна стратегія в діалектичному взаємозв'язку з економічною тактикою складають економічну політику держави. Структуру та співвідношення елементів економічної політики подано в схемі (Рис.1).

У сучасному світі економічна стратегія здійснюється, як правило, за посередництвом ринкового середовища, яке є органічним поєднанням грошової, кредитної, фінансової систем, технологічної та інституційної структур тощо і забезпечує ефективність приватних економічних стратегій. Основною у тактичному регулюванні стабільних економік є грошово-фінансова, в стратегічному структурна політика.

Проведений у реферованій роботі аналіз показав, що структура економічної політики в ринковій економіці визна-

Рис.1 Структура економічної політики держави

чається: структурою суб'єкта політики, теоретичною основою, якою він послуговується, рівнем розвитку ринкового середовища, інституційною структурою суспільства та розвиненістю носіїв приватної влади, набором екзогенних чинників.

Фундаментальною проблемою державної економічної політики в ринковій економіці є визначення меж ефективності державної економічної політики. Нижня межа визначається необхідністю підтримки і розвитку ринкового середовища та забезпечення базових потреб сучасного суспільства, верхня - залежить від обсягів державних ресурсів та ефективності їх використання. На думку автора, за умов порушення нормального ринкового середовища межі ефективної державної економічної політики розсуваються. В сучасних розвинених країнах у зв'язку з ростом кількості приватних владних суб'єктів, структуризацією суспільства, інтернаціоналізацією суспільних відносин нижня межа має тенденцію до підняття. Верхня межа також піднімається, відбиваючи розширення спектру завдань, які постають перед державною економічною політикою та заходів їх реалізації.

Аналіз державної економічної стратегії в країнах різних соціально-економічних моделей з використанням розробленої методології дав автору змогу зробити висновок щодо усклад-

нення структури суб'єктів державної та приватної економічної влади. На тлі зростання законодавчих обмежень прав власника та зростання ваги корпоративної власності в розвинених країнах до 80% серед передумов реалізації економічної влади зменшується вага відносин власності та зростає роль інституційних умов узгодження інтересів.

Ускладнення структури суб'єкта державної економічної стратегії ілюструється прикладами функціонування Міністерства зовнішньої торгівлі і промисловості та Економічної Ради при прем'єр-міністрі, інших урядових та неурядових організацій Японії, органів державного регулювання економіки Франції тощо. Одночасно відбувається вдосконалення структури об'єктів державної економічної стратегії, що проявляється у формуванні контрактної економіки. Система контрактів може об'єднувати як зовсім "сторонні" фірми, так і ті, що входять до складу різного роду корпорацій. В останньому разі внутрікорпоративні стосунки можуть зовсім виводитися з-під дії ринкових механізмів і бути зорієнтованими на досягнення загальнокорпоративної стратегічної мети. Як один із найнаочніших прикладів контрактної системи наводиться економіка Японії, в якій фінансово-промислові групи "кейрецу" зв'язують специфічною субпідрядною системою значне число малих та середніх підприємств. Координація дій приватного капіталу здійснюється за посередництвом союзів підприємців, до функцій яких входять узгодження діяльності господарських суб'єктів, інформаційно-аналітичне обслуговування, підготовка і лобювання законопроектів та урядових рішень, розробка цільових програм, ротація кадрів між урядом і бізнесом, участь у фінансуванні виборчих кампаній.

Ключовою проблемою сучасної економічної політики в розвинених країнах є пошук оптимального співвідношення між тактикою підтримки монетарної рівноваги і стратегією зростання. Різке скорочення темпів інфляції в результаті суворих монетарних рестрикцій початку 80-х років супроводжувалося глибокою рецесією, зростанням безробіття, значним скороченням інвестицій. Автором відзначено, що більш глибокою і тривалою рецесія виявилась у Великобританії і США, уряди яких були послідовнішими в проведенні монетаристської політики, в той час як у Німеччині, де така політика поєднувалась із стратегією

зростання, спад був значно меншим, а Франція, йдучи неоекейн-сіанським курсом, взагалі змогла уникнути кризи.

Політика “дорогих грошей” спричинила наростання структурних диспропорцій, які далися взнаки під час кризи початку 90-х років і будуть, на думку автора, істотним чинником економічної стратегії розвинених країн найближчим часом.

Незважаючи на те, що в досконалій ринковій економіці практикується передача приватним інститутам ряду функцій перерозподілу коштів на цілі соціального захисту, розвиток науки і культури, екологічні заходи тощо, потужним важелем реалізації державної економічної влади залишається державний бюджет. У 1994 р. питома вага державних видатків у ВВП коливалася від 34 % в США до 55 % у Франції. За три останні роки урядом Японії здійснено стимуляційні вкладення в економіку на суму 510 млрд.дол.США, значні бюджетні трансферти в розвиток східних земель здійснює уряд ФРН. У дисертаційній роботі робиться висновок про те, що наявність структурних бюджетних дефіцитів у розвинених країнах світу дозволяє прогнозувати подальші суперечності між стратегіями бюджетних рестрикцій та економічного зростання.

Зміни форми власності підприємств відбуваються в сучасних розвинених країнах дуже повільно й на основі ретельно розроблених програм. Серед особливостей такої приватизації відзначено умовність, збереження “золотої акції” за державою, орієнтація на приватизацію управління. Досвід Франції першої половини 80-х років показав можливість та ефективність в умовах кризи часткової ренаціоналізації підприємств. Критерієм визначення ефективного співвідношення державної і приватної власності виступає оцінка можливих наслідків максимізації індивідуальних прибутків з точки зору народногосподарського ефекту. У зв'язку з цим у державному секторі економіки розвинених країн велика увага приділяється розвитку структур управління: адміністративних рад у Франції, державних холдингів в Італії тощо.

У структурній політиці розвинених країн першочергова увага приділяється промисловій політиці, яка, на відміну від інституційної, що спрямована на зміну суб'єкта економічної стратегії, модифікує її об'єкт. Автор звертає увагу на такі складові промислової політики, як цінове регулювання, субвенції

та дотації, цільові програми тощо. Зокрема, у ФРН фінансова підтримка підприємств проводиться за близько 10 тис. програм, у Японії державою майже цілком фінансуються програми розробки новітніх технологій.

Вивчення стратегій повоєнної відбудови економік Західної Європи та Японії показало, що етатистська стратегія у Франції з націоналізацією фінансових установ, утворенням державних трестів, розробкою п'ятирічних планів народногосподарського розвитку досягла більшого успіху в збалансованому структурному розвитку, тимчасом як лібералістська, зорієнтована на розвиток комплексного "господарського порядку" в Німеччині - в побудові дієвої системи економічної координації. Відбудова економіки Японії здійснювалася при поєднанні економічного лібералізму з потужною структурною стратегією, "експортноорієнтованим протекціонізмом", сприянням перерозподілу фінансових ресурсів у пріоритетні галузі, жорстким регулюванням відсотку за довгостроковими кредитами, розподілом іноземної валюти тощо, внаслідок чого протягом 1959-1970 рр. середньорічний темп зростання ВВП Японії становив понад 10 %.

У підйомі економіки нових індустріальних країн (НІК) значну роль відіграла держава. Зокрема, в 1961-1980 рр. кредитна система Південної Кореї перебувала під повним державним контролем, на Тайвані практикувалося створення державою промислових підприємств з наступною їх передачею приватним власникам. Збільшенню прогнозованості розвитку і побудові національного консенсусу сприяють розробка в ряді НІК п'ятирічних планів соціально-економічного розвитку, підтримка ефективного поєднання концентрації виробництва з розвитком субпідрядних схем.

На відміну від НІК, економічна стратегія яких дозволила використати позитивний потенціал включення до світової економічної системи шляхом експортної орієнтації економіки, в країнах Латинської Америки відбулося загострення суперечностей між національною та світовою економічними системами, що відбилося в зростанні зовнішнього боргу, структурних диспропорціях. Лібералізаційна економічна стратегія викликала різке падіння виробництва, зниження рівня життя населення. Приплив капіталів до регіону з другої половини 80-х рр. здійснювався в основному внаслідок приватизації державної власності

та на потреби споживання, що не дозволило здійснити структурні перетворення і викликало чергову хвилю відтоку капіталів. В 1992 р. обсяг ВВП по семи країнах регіону становив 121 % рівня 1981 р., тимчасом як обсяг валових інвестицій - 91,8 %.

На думку автора реферованої роботи, головна запорука економічного успіху НІК полягає в застосуванні державної експансії для побудови розвиненої структури економічних суб'єктів за невеликий проміжок часу, в той час як у Латинській Америці переоцінка здатності наявних приватних економічних суб'єктів до проведення самостійної ефективної економічної стратегії викликала глибоку кризу.

Аналіз державних стратегій відбудови та розбудови ринкової економіки дозволив дисертантові зробити висновок про те, що головною передумовою їх ефективності за таких умов має бути дотримання чіткої ієрархії стратегічних напрямів, завдань та пріоритетів і застосування адекватних засобів економічної тактики. За універсальну можна вважати вимогу щодо активного державного втручання на ранніх стадіях розбудови ринку з поступовим послабленням системи регулювання у міру розвитку ринкового середовища і передачею ринку розв'язання питань економічної тактики.

В перехідних економіках, в яких держава відійшла від активної економічної стратегії, загальне погіршення стану економічної безпеки є значно глибшим, ніж у країнах, де проводиться послідовна державна політика. Так, рецесія в Польщі, Чехії та Угорщині була менш глибокою і тривалою, ніж у Болгарії та Румунії.

В економічних стратегіях, що застосовувалися в країнах Центральної та Східної Європи, експертами відзначається надмірний акцент на таких стратегічних завданнях як грошова стабілізація, збалансованість бюджету, конвертованість валюти тощо. В результаті погіршення економічного становища перехідних економік значно перевершило очікування реформаторів.

Незважаючи на неадекватну методологічну базу, застосовувана у центральноєвропейських країнах економічна стратегія все ж виявилася ефективною в досягненні переходу до орієнтованої на попит економіки, уповільненні інфляції, покращенні торговельного балансу. Уповільнення інфляції дало змогу знизити фінансові обмеження, лібералізувати доходи населення,

чим було досягнуте підвищення попиту. Водночас зростання попиту при недосконалій і частково зруйнованій виробничій базі веде до росту імпорту, що в перспективі загрожує погіршенням зовнішньоторговельного балансу та відновленням інфляції.

Річ у тім, що економічний спад у країнах Центральної та Східної Європи практично не супроводжувався позитивними структурними зсувами, і за 1989-1993 рр. інвестиції в основний капітал у цих країнах скоротилися на 37 %. Відновлення зростання інвестицій в Угорщині, Чехії, Румунії відбулося лише з 1994 року. Спостерігався випереджаючий спад виробництва у важкій, хімічній промисловості, високотехнологічних галузях.

Характерною рисою перехідних процесів у країнах Центральної та Східної Європи є фактична відсутність до останнього часу промислової стратегії при підвищеній увазі до процесів приватизації держмайна. У зв'язку з цим значна увага приділяється формуванню інституційної системи приватної економічної стратегії. Так, у Чехії під час другої хвилі приватизації було встановлено правило передавати 20 % акцій одному потужному власникові або групі власників. В Угорщині практикується перетворення великих держпідприємств на 15-20 дрібних "корпоративних супутників", об'єднаних навколо головного підприємства на базі горизонтального переплетення пакетів акцій із залученням банківського капіталу та вертикального переплетення акцій з великими корпораціями, які можуть залишатися під державним контролем.

Стратегія соціально-економічних реформ у Китаї свідчить про можливість поєднання перехідних процесів з високими темпами економічного зростання та послідовною структурною перебудовою економіки. З 1979 по 1988 рр. відбувалося зростання ВВП у середньому на 8.8 % на рік, зростання зайнятості - на 3 %. В 1992 -1995 рр., після відмови від монетаристських грошово-кредитних рестрикцій кінця 80-х - початку 90-х років річні темпи зростання перевищували 10 %.

Реформування економіки країн колишнього СРСР вимагало здійснення чітко вираженої, логічно послідовної державної стратегії. Натомість у більшості нових незалежних держав такої стратегії побудовано не було з-за відсутності формулювання самої стратегічної мети та напрямів економічної стратегії. Стратегія "шокової терапії" виявила певну ефективність у грошово-фінан-

совій стабілізації в країнах Балтії, в той час як у Російській Федерації, країнах Закавказзя призвела до глибокого економічного спаду. Водночас стратегія повільних реформ не виправдала себе в Білобусі, тоді як у Туркменістані, Узбекистані сприяла ефективній трансформації економічних систем.

На думку автора, короткострокова ефективність відзначених стратегій безпосередньо пов'язана з послідовністю їх проведення, в той час як з точки зору економічної безпеки більш продуктивною видається стратегія поступових реформ. Так, у країнах Балтії за 1989-1993 рр. інвестиції в основний капітал скоротилися на 80 %, в Російській Федерації на початку 1996 р. виробничі капіталовкладення становили 17 % рівня 1990 р. В країнах з “шоковою” моделлю відмічено випереджаюче падіння наукомістких галузей, виробництва споживчих товарів тощо. Це не дозволяє очікувати на швидку структурну модернізацію елементів економічної системи колишнього СРСР з метою включення до світової економічної системи.

В дисертації робиться висновок про те, що з огляду на обмеженість ресурсів та економічної потужності держави в перехідній економіці найефективнішими видаються стратегії максимального використання наявного потенціалу, поступового переходу до ринкових важелів у міру розбудови ринкового середовища.

Загалом для всіх ринкових економічних систем необхідною умовою успішності реалізації економічної стратегії є розвиненість інституційних структур та дій економічної влади як на мікро-, так і на макрорівні.

Розроблений методологічний підхід та вивчений зарубіжний досвід дозволили авторові провести системний аналіз стану соціально-економічної системи в Україні. Він дав змогу охарактеризувати середовище розробки та здійснення економічної стратегії як таке, що відзначається структурно недосконалим виробничим потенціалом при недостатності як приватної, так і державної економічної влади. Таке становище погіршується у зв'язку з глибокою методологічною кризою в українській економічній науці.

У зв'язку з цим державна економічна стратегія, взята на озброєння в Україні з 1992 р., попри певні позитивні зрушення, призвела до різкого погіршення більшості показників економічної

безпеки і може бути оцінена, на думку автора, як неефективна. Макроекономічна стабілізація шляхом грошово-кредитних і бюджетних рестрикцій 1995-1996 рр. стала наслідком поглиблення розриву між макро- та мікрорівнями, перенесення диспропорцій на мікрорівень. Таке становище зумовлене істотними порушеннями в структурі державної економічної стратегії: змішуванням мети, напрямів і завдань, диспропорціями в структурі стратегічних завдань тощо. Спостерігається зростання суперечностей державної та приватних економічних стратегій.

У результаті відбулися системні зміни: падіння рівня продуктивних сил, загострення конфлікту інтересів, зниження рівня усупільнення виробництва й отже - деформація механізму суспільного відтворення. Грошово-кредитна система не є дієвим важелем державної стратегії, оскільки близько 40 % грошової маси знаходиться поза межами банківського регулювання. Окрім того, за умов значних структурних диспропорцій значна частина кредитів є технологічно детермінованою, і кредитні рестрикції ведуть безпосередньо до скорочення виробництва або наростання неплатежів. Відбувся розрив між фінансовим і виробничим секторами. Галузева структура економічного спаду дозволяє говорити про дезіндустріалізацію економіки України. Рівень капіталовкладень знизився до 3/4 від рівня 1990 р. Активно здійснювана приватизація держмайна сьогодні не веде до формування системи ефективних власників, як з-за недосконалої інституційної стратегії, так і з-за несприятливого макроекономічного середовища. Отже, під час реформ в Україні, на думку дисертанта, поки що не утворилося як середовище для створення ефективних приватних економічних стратегій, так і власне суб'єктів цих стратегій. Ситуація ускладнюється перманентною кризою влади.

Спираючись на аналіз поточного стану суспільної системи в Україні як органічно цілісної, з огляду на надбання світового досвіду, в реферованій роботі зроблено спробу сформулювати характеристики власної української економічної моделі. На думку автора, характеристиками такої моделі на тривалий час мають бути:

а) цілеспрямований розвиток середовища дії ринкових законів, ринкових інститутів при підтримці державою псевдоринкової рівноваги на цей час і поступовому переході до не-

прямих засобів регулювання;

б) підтримка державою ключових економічних параметрів, застосування критерію економічної безпеки для визначення ефективності реалізації державної економічної політики;

в) потужна промислова політика, цілеспрямована перебудова виробничої структури при високій питомій вазі державної власності, орієнтація на мобілізацію власних інвестиційних ресурсів;

г) стимулювання ефективного попиту, значна вага державних витрат у сукупному попиті;

д) обмеження відкритості економіки, захист соціально-економічної системи від негативного впливу екзогенних чинників;

е) максимальне залучення існуючої інституційної системи, врахування національної специфіки, використання історично обумовленого тяжіння економічних суб'єктів до договірної економіки патерналістського типу. Поєднання сильної держави з сильними суб'єктами приватної економічної влади;

є) постійне врахування соціальної ціни економічних перетворень, здійснення соціального захисту широких верств населення як необхідної передумови ефективності державної економічної стратегії.

Автором виділено три етапи стратегії реформ, на кожному з яких існує специфічна структура напрямів, завдань і пріоритетів при загальному русі до поступової передачі значного числа регулюючих функцій до приватних економічних стратегій. На першому етапі пріоритету набуває напрям макроекономічної стабілізації, причому остання має включати також стабілізацію виробництва, рівня життя населення тощо. На другому етапі пріоритетами будуть активна розбудова ринкового середовища та підготовка передумов майбутнього зростання, відновлення мотиваційної системи, побудова інститутів координації індивідуальних і суспільних інтересів. Пріоритетом третього етапу є стратегія зростання, яка забезпечує позитивні зміни в структурі продуктивних сил, розвиток внутрішнього ринку, зростання рівня життя населення.

Виходячи із стратегічного значення структурної політики, решту напрямків економічної активності держави слід підпорядкувати потребам модернізації промисловості, досягнення міжнародної конкурентоздатності економіки та побудови ефек-

тивної інституційної схеми державної та приватної економічної влади шляхом здійснення стратегії кредитної та бюджетної експансії при жорсткому регулюванні цін у базових витратоутворюючих галузях. Автором висунуто ряд конкретних пропозицій щодо шляхів реалізації стратегічних завдань, що стоять перед українським урядом.

Таким чином, перспективи державної економічної політики в Україні полягають, на думку дисертанта, в значному підвищенні активності державної економічної стратегії, постановці комплексу стратегічних завдань, застосуванні дієвих важелів економічної тактики, адекватних поточному становищу, розбудові інституційної системи суспільства та проведенні на цій базі поетапних, логічно завершених соціально ефективних суспільно-економічних перетворень.

3. ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ АВТОРА ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Жаліло Я.А. Японський досвід державного регулювання економіки // Економіка України. - 1995. - N 3. - С. 72 - 75.

2. Жаліло Я.А. Координація економічних інтересів у ринковій та перехідній економіках / Проблеми формування ринкового механізму та структурні зрушення в економіці України: тези вист. наук. конференції. - К., 1995. - С. 15 - 17.

3. Жаліло Я.А. До питання про роль держави у ринковій трансформації економіки України / Вісн. Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка; Вип. 2. - К., 1995. - С. 43 - 48.

4. Леоненко П.М., Радченко А.В., Жаліло Я.А. Приватизація в Східній Європі: досвід і перспективи України / Вісн. Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка; Вип. 2. - К., 1995. - С. 79 - 86.

5. Жаліло Я.А. Регулювання ринкової економіки: сучасний досвід розвинених країн. - К.: НІСД, 1996. - (Сер. "Екон. стратегії"; Вип.1) - 86 с.

АННОТАЦИЯ

Жалило Я.А. Стратегия и тактика в государственном регулировании рыночных экономических систем.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 - политическая экономия. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1996.

Диссертация является рукописью, в которой исследуются проблемы формирования и реализации государственной экономической стратегии в различных типах рыночных экономических систем. Изучены вопросы сущности, структуры экономической стратегии, особенности институциональной системы ее реализации. Рассмотрены специфические черты экономической стратегии украинского государства в 1992-1996 гг. Сформулированы основные направления ее совершенствования, предложения относительно особенностей украинской экономической модели и путей ее построения.

ANNOTATION

Zhalilo J.A. Strategy and tactics in the government regulation of market economic systems.

Ph.D. thesis (economic sciences), speciality 08.01.01. - political economy. Kiev Taras Shevchenko University, Kiev, 1996.

Dissertation is a manuscript. The problems of state economic strategy formation and realization in different market economic systems have been researched. Have been studied the problems of economic strategy nature, structure, peculiarities of the institutional system of it's realization. The specific features of Ukrainian economic strategy in 1992-1996 have been observed. Are formulated the main directions of the strategy improvement, the proposals concerning the peculiarities of Ukrainian economic model and the ways of it's construction.

Ключові слова: суспільна система, економічна система, державне регулювання, економічна стратегія, економічна політика, економічна безпека, перехідна економіка.

438495

АВ 35.574

ЖАЛІЛО Я.А.

**Стратегія і тактика в державному регулюванні
ринкових економічних систем**

Підписано до друку 28.08.1996 р. Формат 60х90/16 Тираж 100 прим.

Віддруковано МП «Вітус Ltd»